

Podplukovník gšt. Miroslav Petřík:

Bitva u Lützenu 16. listopadu 1632.

Na den 16. listopadu t. r. připadlo třisetleté výročí bitvy u Lützenu, kde se po druhé srazila císařská armáda s armádou švédskou v zápase rozpoutaném roku 1618 v Čechách a trvajícím 30 let a kde změřili po prvé své síly největší vojevůdci tehdejší doby, rakouský generalisimus Valdštejn a švédský král Gustav Adolf. Po stránce vojenské je tato událost ještě pozoruhodná tím, že rozhodla trvale o osudu dvou taktických směrů, z nichž jeden náležel t. zv. škole španělské, s velkými a těžkopádnými „terciemi“, druhý pak škole nizozemské, s malými a pohyblivými „bataillon“, jejichž představiteli byli právě oni dva znamenití vojevůdcové.

Vedlo by příliš daleko, kdybychom zde chtěli rozbíratí genesi a vývoj oněch taktických směrů, jakož i vojenství a válečné umění z doby třicetileté války. Nicméně třeba o nich promluvit alespoň tolik, aby byla vysvětlena a pochopena příčinná souvislost s prostředím.

Jak vojska Vadvlštejnova, tak Gustava Adolfa byla armáda námezdná jako všechna branná moc za třicetileté války. Obsahovala tu i tam dva druhy zbraní, pěchotu a jezdeckvo. Pěchota se skládala z dvou třetin mušketýrů a z jedné třetiny kopiníků. Jezdeckvo bylo zastoupeno kyrysníky (těžké), dragouny (střední) a arkebuzníky (lehké). Nejvyšší armádní jednotkou byly pluky. Pěší pluky měly obyčejně 10 setnin po 300 mužích, jezdecké pluky se dělily na několik eskadron. Dělostřelectvo, jsouc cechem, nebylo vojensky organizováno a bojovalo v „bateriích“ o několika dělech. Zvláštností švédského dělostřelectva byla kožená děla, přidělovaná jednotlivě pěším plukům.

Bylo již řečeno, že se v taktice rozcházel Valdštejn s Gustavem Adolfem. Valdštejn byl stoupencem školy španělské, Gustav Adolf byl odchovancem školy nizozemské a jako základní bojovou jednotku zavedl „čtyřkorouhev“, z nichž tři dávaly „švédskou brigádu“. Ve strategii se oba tito vojevůdcové nedovedli odpoutati od tradice a předsudků své doby, zůstávající věrní strategii manévrovací a unavovací.

A. Strategická přehra.

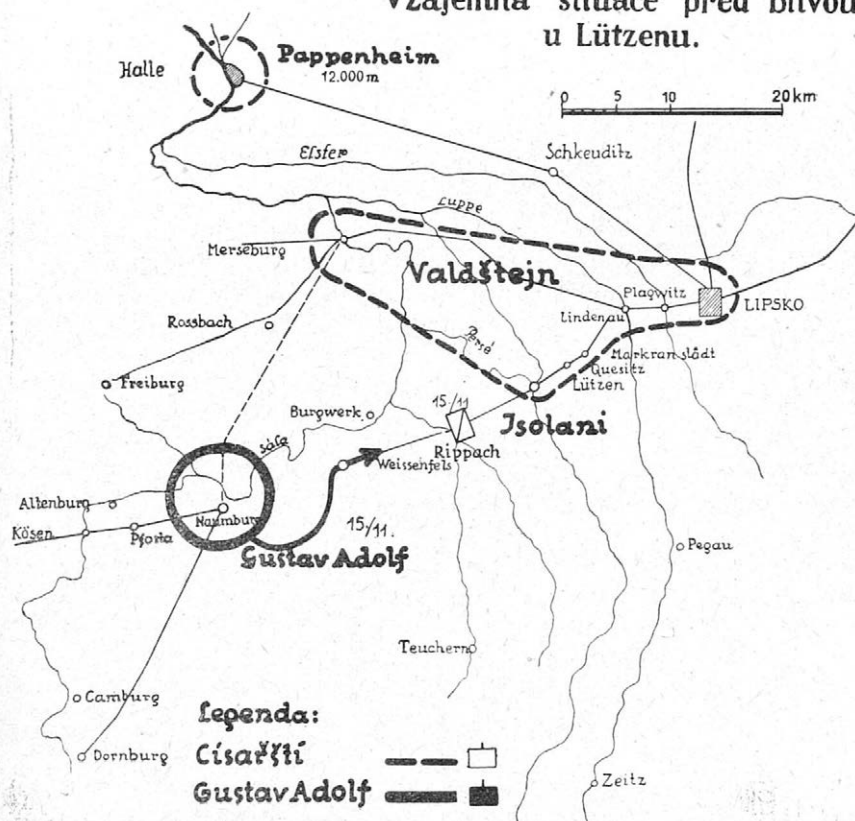
(Náčrt 1.)

Když v druhé polovici září 1632 zahynaly nemoci a nedostatek potravin císařskou i švédskou armádu od Norimberku, podnikl Gustav Adolf manévry do jižních Bavor, domnívaje se, že přiláká za sebou Valdštejna. Avšak císařský generalisimus zavedl armádu do Saska, aby ztrestal kurfiřta Jana Jiřího za spojenectví se švédským králem, a počátkem listopadu rozložil hlavní síly v prostoru Merseburk—Lützen—Lipsko a 12.000 mužů pod velením Pappenheimovým poslal do Halle. Gustav Adolf vida, že čeká marně v Bavořích na protivníka, přitáhl za ním do Saska, utábořil armádu u Naumburku a z obavy, aby se kurfiřt nepřidal k císaři, rozhodl se vyhledati Valdštejna a svěsti s ním bitvu. Proto na zprávy, že Arnheim je se 16.000 muži u Torgau, že se brunšvicko-dolnosaský sbor blíží na východním břehu Labe k hranicím Saska a že císařská vojska nejsou shromážděna, přešel 15. listopadu k ofenzivě a namířil k Lipsku.

Jakmile Valdštejn zvěděl, že se Gustav Adolf chystá opustiti ležení naumburské, poručil soustřediti hlavní síly u Lützenu a poslal 20 eskadron Chorvatů a něco pěchoty pod velením generála Isolaniho k Rippachu, aby uzavřely tamější soutěsku, kudy šla cesta z Naumburku. Zároveň také povolal k Lützenu Pappenheima z Halle tímto památným rozkazem: „Nechť pán nechá vše ležet a běží a spěchá s lidem i kusy, aby byl zítra u mne, poněvadž nepřítel jde na mne.“

Náčrt 1.

Vzájemná situace před bitvou u Lützenu.

Již první den švédské ofensivy přišla armáda Gustava Adolfa v dotyk s vojskem císařským. Šlo o srážku švédského předvoje se zajišťovacím oddílem generála Isolaniho u Rippachu. Výsledkem tohoto boje bylo, že švédský předvoj opanoval soutěsku ripašskou, zahnal císařský oddíl k Lützenu a otevřel cestu na Lipsko valnému voji, který se po skončení přesunu utábořil východně od Weissenfelsu. Několik kilometrů východně odtud, v rovině lützenské, se během 15. listopadu soustředila císařská armáda. Scházel ji jen sbor Pappenheimův, detašovaný v Halle.

B. Bitva.

Údaje o silách, zúčastněných na bitvě u Lützen, se rozcházejí. Podle hodnověrných pramenů měla švédská armáda asi 25.000 mužů, 20 lehkých a 40 těžkých děl. Velel jí král Gustav Adolf II., skládala se ze Švédů, Němců a ze žoldnéřů jiných národností, byla dobře vycvičena i ukázněna a obsahovala:

- a) 12 pěších pluků po dvou čtyřkorouhvích,
- b) 6 švédských jezdeckých pluků (finský, západogótský, sörmanslandský, uplandský, východogótský, smaalandský),
- c) 18 německých jezdeckých pluků (Bulacherův, Goldsteinův, Viléma Výmarského, Courvilleův, Rölingerův, Stecknitzův, Wranglův, Brandsteinův, Bernarda Výmarského, Arnošta z Anhaltu, Hoffkirchenův, Oehmenův, pluk výmarský a pět dalších pluků, jejichž jména se nedochovala).

Pěší pluky byly sloučeny po třech čtyřkorouhvích v 8 brigád, a to ve 4 švédské brigády pod velením generála Brahe (černá, žlutá, modrá, zelená brigáda) a ve 4 pěší brigády pod velením generála Kniphausena (Misslaffova, Rossowova, Gersdorfova a Thurnova brigáda).

Císařská armáda měla asi 26.000 mužů a 24 děl. Skládala se hlavně z německých žoldnéřů. Jejím velitelem byl Albrecht Eusebius Václav z Valdštejna, vévoda frýdlantský a meklenburský, kníže zahánský a hlohovský. Učleněna byla takto:

- a) 16 pěších pluků (Dohna, Montecuccoli, Trčka, Berthold Valdštejn, Chiesa, Colloredo, Savelli, Gallas, Grany, Holk, Geysa, Contreras, Breuner, Max Valdštejn, Fugger, vévoda sasko-lauenburský Jindřich),
- b) 11 kyrysnických pluků (Piccolomini, Gonzaga, Strozzi, Coronino, Kranenberg, Götz, Defour, Trčka, Breda, Marcini),
- c) 5 dragounských pluků (Colloredo, Reichenberg, Sparr, Schaumburg, Officutz),
- d) 53 kornet Chorvatů pod velením Losy a Isolaniho,
- e) polští jezdcí Veruckého, Morského, Sernického, Minora a Przychovského,
- f) sbor Pappenheimův: 8 jezdeckých pluků a několik oddílů pěchoty.

I. Přípravy bitvy.

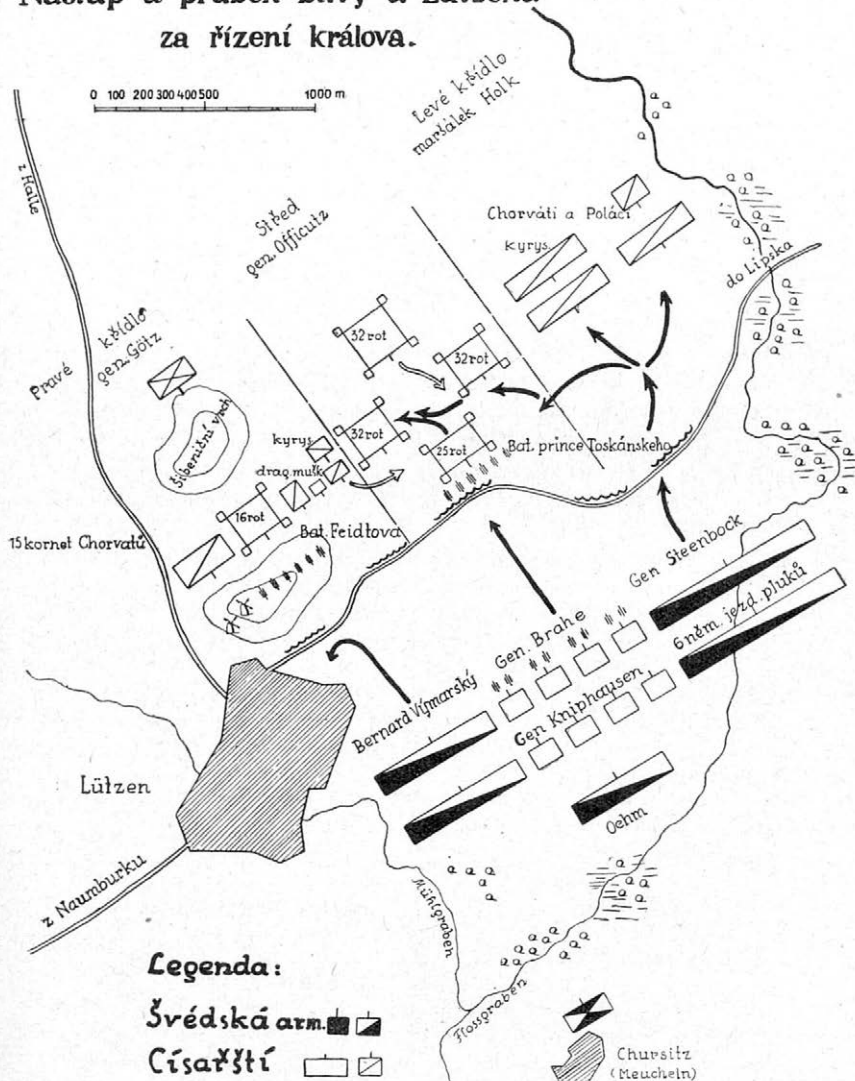
(Náčrt 2.)

Gustav Adolf chtěl nepřítele přepadnouti a vybojovati bitvu podle tohoto plánu: útok bude zahájen východním křídlem, počáteční úspěch rozšířen na střed, potom bude armáda Valdštejnova obchválena od východu a zahrnuta do Halle.

Valdštejn se rozhodl pro bitvu obrannou, poněvadž se neodvážil s těžkopádnými terciemi útočiti a nedůvěřoval armádě, postavené nakvap. Příkládáje podle tehdejších názorů největší důležitost terénu, připravil bitvu takto:

- a) dal nastoupiti armádě tak, aby musil útočník obejít Lützen a měl v týlu potok;

Nástup a průběh bitvy u Lützenu za řízení krále.

b) opřel pravé křídlo o Lützen, který měl být zapálen, aby svými plameny chránil bok, a na východě zahradil bitevní sestavu bahnitým Flossgrabenem;

c) poručil lidu hornickému vykopati náspy a opevniti příkopy silnice lipské sruby z porážených stromů.

N á s t u p.

Kolem 6 hod. se švédská armáda šikovala ve dvou sledech k bitvě, asi 1.500 m na jih od silnice Lützen—Lipsko, takto:

1. Pravé křídlo pod velením královým na Flossgrabenu:

a) 1. sled pod velením generála Steenbocka, 6 švédských jezdeckých pluků, promíšených malými hloučky mušketýrů,

b) 2. sled: 6 německých jezdeckých pluků (mezi nimi pluky Bula-cherův, Goldsteinův, Viléma Výmarského, Rölingenův), promíšených malými hloučky mušketýrů.

2. Střed: a) 1. sled pod velením generála Brahe, čtyři švédské brigády,

b) 2. sled pod velením generála Kniphausena, čtyři pěší brigády.

3. Levé křídlo pod velením Bernarda Výmarského, sahající po Mühlgraben: dva sledy po 6 německých jezdeckých plucích, promíšených malými hloučky mušketýrů.

4. Záloha za středem: jezdecko Oehmenovo.

Podporou pěchoty bylo 20 těžkých děl, rozestavených před středem bitevní fronty, a 40 plukovních děl, vysunutých po 20 kusech před hloučky mušketýrů v jezdeckých křídlech. Trény byly shromážděny u Chursitz.

Císařská armáda nastoupila severně od silnice lipské mezi Lützenem a Flossgrabenem v této bitevní sestavě:

1. Pravé křídlo pod velením generála Götze:

a) 15 kornet Chorvatů u zdi lützenských;

b) 1 tercie z 16 rot tří pěších pluků (Dohna, Montecuccoli, Trčka);

c) 33 kornet pěti dragounských pluků po levici tercie;

d) 24 kornet čtyř kyrynských pluků (Piccolomini, Gonzaga, Strozzi, Coronino) ve dvou sledech po levici dragounů;

e) hlouček mušketýrů mezi dragouny a kyrysníky.

2. Střed pod velením generála Officutzze, čtyři tercie, rozestavené do kříže:

a) čelní tercie o 25 rotách čtyř pěších pluků (Berthold Valdštejn, Chiesa, Colloredo, Savelli);

b) pravá bočná tercie o 32 rotách tří pěších pluků (Gallas, Grany, Holk);

c) levá bočná tercie o 32 rotách tří pěších pluků (Geysa, Contrera, Breuner);

d) zadní tercie pod velením Haraucourtovým o 32 rotách tří pěších pluků (Max Valdštejn, Fugger, Jindřich Saskolauenburský).

3. Levé křídlo pod velením maršálka Holka:

a) 33 kornet v prvním, 30 kornet v druhém sledu od sedmi kyrynských pluků (Kranenberg, Götz, Defour, Trčka, Breda, Marciní, Haraucourt);

b) 28 kornet Chorvatů a Poláků v prvním a 10 kornet v druhém sledu na východním křídle bitevní sestavy.

4. Baterie plukovníka Feidta (17 děl) na kopci s větrnými mlýny, baterie prince Matyáše Toskánského (7 děl) před křížem z tercií.

5. SV. generalisima Valdštejna uprostřed kříže z tercií.

6. Zavazadla a trény za pravým křídlem armády na úpatí Šibeničního vrchu.

II. Průběh bitvy.

(Náčrt 2.)

Poněvadž byla zrána hustá mlha, odložil Gustav Adolf útok na dobu pozdější, a vyslechnuv kázání dvorního predikanta Fabricia, měl řeč k vojsku, aby je nādchl. Po proslovu vydal heslo „Bůh s námi“.

Valdštejn věnoval poslední chvíle před bitvou obsazení příkopu u silnice lipské, zajíždce k některým plukům a rozhlášení hesla „Ježíš Maria“.

Sotvaže kolem 10 hod. mlha poněkud opadla, začala dělostřelecká palba a po ní hned následoval útok švédské armády.

Jevištěm bitvy byla rovina východně od Lützenu mezi Muhlgrabenem, cestou do Halle a Flossgrabenem, lemovaným křovinami, a s bahnitými břehy. Středem lützenské roviny procházela silnice do Lipska, upravená císařskými mušketýry k obraně. Jižní polovina bojiště byla úplně rovná. Místy byla pokryta houštím a stromovím. Osada Chursitz (Meucheln) a les severovýchodně od této osady zůstaly mimo dosah rozhodujících událostí.

Severně od silnice lipské se nedaleko Lützenu zvedaly dvě nepatrné vyvýšeniny: Kopec s větrnými mlýny a Šibeniční vrch.

Průběh bitvy za řízení krále.

Bitva u Lützenu byla vybojována frontálně jako všechny tehdejší srážky. Vzplanula na východním křídle útokem jezdeckva Steenbockova na kyrysníky a Chorvaty Holkovy a rozšířila se postupně na střed a na západní křídlo.

Zahajovací boj, svedený mezi jezdeckvem Steenbockovým a Holkovým, skončil takovou porážkou císařských, že bylo jejich východní křídlo na dlouho vyřazeno z boje. Ostatek zápasu, řízeného švédským králem, se protáhl až do odpoledne. Začal útokem čtyř švédských brigád pod velením generála de Brahe proti císařským mušketýrům v opevněném příkopu při silnici z Lützenu do Lipska. Když Švédové mušketýry zahnali, obořili se na baterii prince Matyáše Toskánského a ztekli ji. Potom udeřili na kříž z tercie, zatlačili s pomocí několika eskadron Steenbockových čelní i levou tercii a posunuvše druhý sled pěchoty k silnici lipské, napadli kolem 13. hod. pravou tercii.

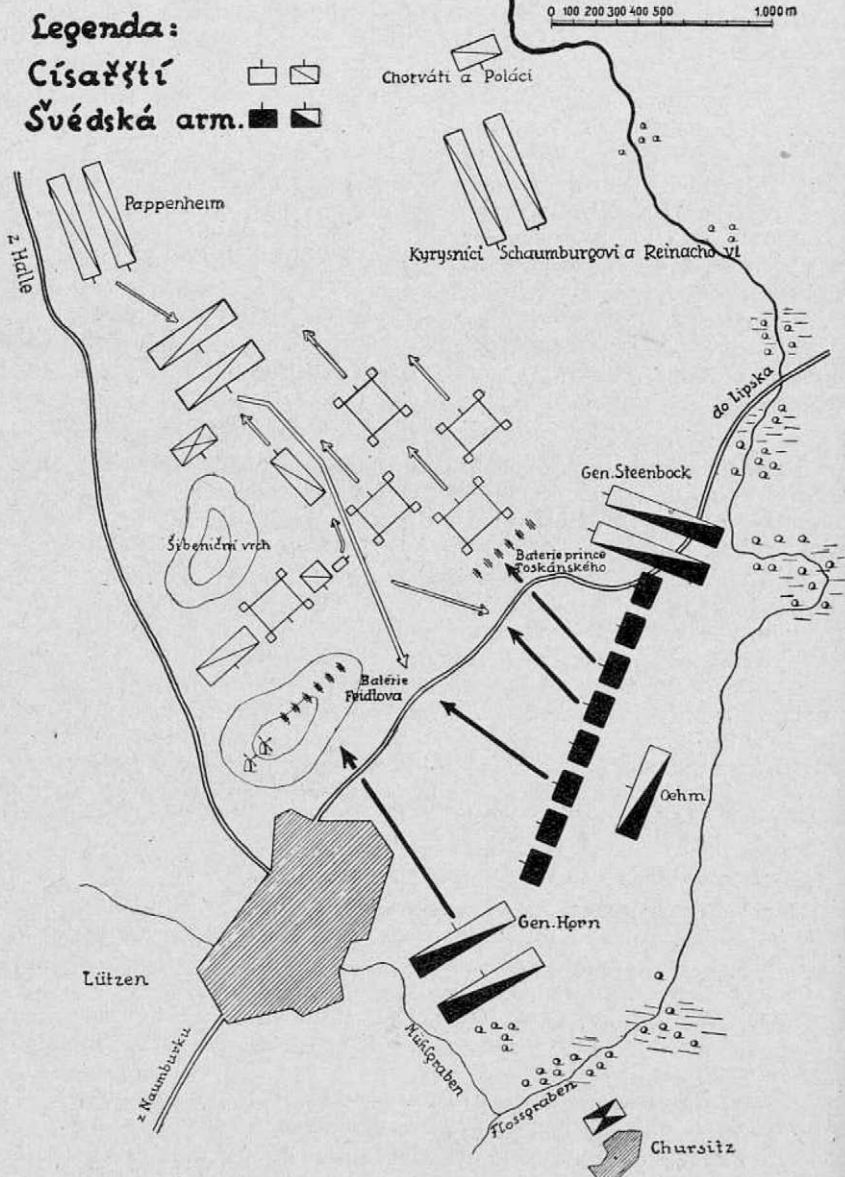
Zápas ve středu bitevní fronty byl doprovázen na západě pokusy Bernarda Výmarského zdolatí křídla Götzova.

Obnažení levého boku, zaviněné ústupem jezdeckva Holkova, a rozbití pěchoty Officutzovy přiměly Valdštejna poručiti ve 13 hod. toto:

1. aby zadní tercie křížové sestavy zastavila postup brigád generála de Brahe čelním protiútokem a obchvatem od východu,
2. aby tři kyrysnické pluky křídla Götzova (Piccolomini, Strozzi, Trčka) podporovaly tento protiútok výpadem do levého boku pěchoty generála de Brahe,
3. aby Schaumburg shromáždil kyrysníky Holkovy a společně s Dio-datim Reinachem porazil jezdeckvo Steenbockovo.

Soustředěný útok na brigády generála de Brahe dopomohl Valdštejnovi k ztracenému materiálu a území, poněvadž první sled švédské pěcho-

Průběh bitvy u Lützen po smrti Gustava Adolfa .

ty neodolal a ustoupil na druhý sled. Ukořistěná baterie Matyáše Toskánského zůstala při tom v rukou císařských. Bohužel Valdštejn prozatím nemohl pomýšlet na využití úspěchu nemaje k tomu dostatek sil, neboť kyrysníci Schaumburgovi a Reinachovi, na jejichž zásah spoléhal, nesplnili ještě ani svůj prvotní úkol, aby zahnali jezdeckto Steenbockovo a tak získali volnost jednání.

Jakmile polevil tlak Officutzovy pěchoty, uspořádal Gustav Adolf zpřeházené svazy a zesílil sled generála de Brahe sledem Kniphausenovým přešel se všemi pěšími brigádami a s jezdecktvem pravého křídla k protiútoku. Pěchotě dal za cíl baterii princovu, nedávno ztracenou, a jezdeckto Steenbockovo poslal na kyrysníky Schaumburgovy a Reinachovy. Tento poslední vojenský podnik švédského krále se zdařil. Pěchota pronikla k severu a dobyla po druhé baterie před křížem z tercií; jezdeckto Steenbockovo překročilo lipskou silnici. Později se pustil smaalský pluk, vedený králem, do boje s florentinským plukem a v boji tom Gustav Adolf padl.

Průběh bitvy po smrti Gustava Adolfa a její konec.

(Náčrt 3.)

Na zprávu o smrti Gustava Adolfa svěřil vévoda Bernard Výmarský velení nad pravým křídlem švédské armády generálu Hornovi a ujal se řízení bitvy. První jeho velitelskou činností bylo, že zasadil všechny pěší jednotky druhého sledu, bojem dosud nedotčené, a poručil, aby se v boji pokračovalo. Tato opatření vévodova měla v zápětí prudký zápas, jehož výsledkem byla porážka a ústup císařské armády k severu.

Po 14 hod., kdy se zdálo, že je již bitva pro Valdštejna ztracena, dorazil na bojiště Pappenheim s osmi jezdeckými pluky z Halle a rozvinuv je za Šibeničním vrchem, udeřil na západní křídlo švédské armády a zatlačil je za lipskou silnici. Sám byl při tom smrtelně raněn.

Zásah Pappenheimův umožnil Valdštejnovi uspořádati pravé křídlo a podniknouti výpad, který nepronikl hluboko, neboť generál Kniphausen jej zachytil podél silnice lipské. Této silnice použil později vévoda Bernard Výmarský za výchozí základnu k protiútoku, vrcholícímu v boji o císařskou baterii před křížem z tercií.

Když se setmělo, zastavily armády zápolení a rozešly se. Švédové rozbili tábor na shromaždišti před bitvou a tam přenocovali, císařští odtáhli do Lipska. Ztráty na obou stranách byly skoro stejné a odhadují se asi na 9000 mužů.

★

Bitva u Lützeny nebyla sice rozhodnuta porážkou té neb oné strany, ale Valdštejn se tím, že přenechal bojiště Švédům, přiznal k taktickému neúspěchu, který se neobešel bez následků strategického významu. Neuplynul totiž ani týden a císařská armáda vydala Sasko Švédům. Svými rozměry náleží poslední utkání Gustava Adolfa k největším srážkám třicetileté války, jichž ostatně nebylo mnoho, a je zajímavé z těchto několika hledisk:

- a) jeví se v něm pokrok ve spolupráci zbraní a v použití záloh,
- b) svědčí o rozhodujícím významu pěchoty v bitvě,
- c) potvrzuje, že trpná obrana nevede k vítězství.